

BERTHA ZOLTÁN
**Tamási Áron legkedvesebb
 regénye**
 (Jégtörő Mátyás)

Negyven éve halt meg Tamási Áron, a modern magyar irodalom halhatatlan prózaköltője. Új mellszobrát, Gyurcsék Ferenc impozáns alkotását az évfordulóhoz is kötvé, 2006. május 26-án állítottuk és avattuk fel a népi írók véstő-mágori szoborparkjában, ahol emlékező beszédemben az életmű jelentőségének méltatásához a kortárs klasszikusok megállapításait is segítségül hívtam. Illyés Gyulát, aki szerint Tamási európai nagyságú művészként „Garcia Lorcához mérhetően fejezte ki egy nép életérzését”, vagy Németh Lászlót, aki tüneményszerű „világirodalmi költőnek”, „székely Homérosznak” nevezte őt, kijelentve, hogy „a fenomén” maradt számára mindig. Ősi és modern, mitikus és mágikus realizmus, mély- és magaskultúra olyan bartóki szintézis típusát képviseli valóban ez az egyetemes és különleges értékvilágot teremtő székelymagyar remekíró, hogy ilyenformán olvasók és műértelmezők sokasága számára – Sütő András szavai szerint is – valamifajta „csodatevő” erővel és varázslattal bír. Legismertebb regényéből, az *Ábel-trilógiából* vált szállóigévé az a léteztelen-megfejtő bölcsesség, miszerint „azért vagyunk a világon,

Tamási Áron megigéző, az epikai műfajok határait folyton feszegető regényírása, írásművészete kétségtelenül egyfajta eredendő mitikus-mesei szemléletmód és valóságlátás forrásából táplálkozik. Az a természetes, naiv történetmondó és bölcselő kedéllyel, sajátosan üde bájjal, egyszerismind pompázatos, „tündéri” költőiséggel telített esztétikai teljesítmény, amely olyannyira különleges helyet szerzett magának a modern magyar prózában, mintha az archaikus világsajátítás, a népiség hatóerejének az örök kisugárzását és elevenségét igazolná. Mert modernnek érzékelhető magasművészeti formák között is érvényesülnek itt azok a mágikus-mitikus népképzeti minőségek, amelyek egy szerves, egyszerre tapasztalati és transzcendentális, „földi” és „égi”, profán és szakrális mindenségkép értékrendjének a kiteljesedését teszik lehetővé. Tamásinál a mítosz (Féja Géza szerint): „pogány költészet, kozmikus életérzés, világokkal és őserőkkel küszködő s játszó kaland, drámai harcokon áttetsző derű és még szűziesen tiszta életöröm. Embersége folklorisztikus alkatú, ezért hősei nem csupán élnek, hanem teremtik is a világot. Alakjai olykor teljesen valóságos emberek, majd átlendülnek a mesébe, elemi erőkké válnak. Mindaz, ami a népköltészetben ösztönösen tört fel, Tamásiban tudatos művészetté vált, ő a folklór utolsó irodalmi nagykövete.” Maga az író így vall: „írtam (...) olyan meséket, amelyekről azt hiszem, hogy a gyökerük a népi észjárásban van, de lomboztatuk az

hogy valahol otthon legyünk benne”. Sugallva az otthonteremtés örök emberi, metafizikai igényét és szükségét, s példázva azt is, hogy (Czine Mihályt idézve) miként „kell élni minden időben, még a setétségben is sugarasan, csillagosan”; sorsvalló hittel a harcban és reménnyel a bajban. Tudva a sorsigazságot, hogy „minden nép elvesz, amely magát elveszti”.

Az *Ábel-könyvek* hozták Tamási számára a legtöbb sikert és elismerést, de érdekes módon ő mégis inkább a *Jégtörő Mátyás*t tartotta legkedvesebb művének (mivelhogy „Ábel megvan anélkül” is, hogy a legkedvesebbnek mondaná). „Regényeim közül a *Jégtörő Mátyás* áll hozzám a legközelebb. Abban tudtam leginkább megközelíteni azt, amit mindig szerettem volna megírni”, „amit az életéről és a létezésről szerettem volna elmondani” – fejtegeti többször, s hogy ebben sikerült érzése szerint „a világ titkát”, mely „a földet és az eget összetartja és a világot kormányozza”, a legmélyebben kikutatnia. Főhőse „nemcsak a földi világot ismeri, hanem a mennyi világot is”, s „a legfőbb szimbólum: a Gyermeke”. Tehát a „fantasztikum ölelkezik a legkeserűbb valósággal, hogy meg tudjam rajzolni az ember összetartozandóságát a Kozmossszal” – összegzi alapmondandóját így az író.

A regénynek az ez évi könyvhétre új kiadása is megjelenik. Ebből az alkalomból is igyekszem a következőkben a mű néhány jellegadó alapvonását felvázolni – ezzel e „legkedvesebb” Tamási-regény értéktudatosító újraolvasásához is hozzájárulni.

enyém”; s „realizmus” és „misztikum” organikus egységéről, a „kitágított valóságról” – vagyis a Németh László által a „teljesség iskolájának” tekintett mítoszról – pedig, hogy: „az én irodalmi törekvésemben a misztikum az emberi létezésre kiterjedő valóságot jelenti, mely a társadalmi realitás hullámzásait is magához akarja vonzani”.

Ellentmondásosság nélkül így ötvöződnek össze a *Jégtörő Mátyás*ban is a csodás, természetfölötti, fantasztikus dimenziók az ábrázolás érzékletes, szemléletes élettéliséggel, plaszticitásával. Ez a varázslatos („őslegendához”, „görög misztériumjátékhoz” /Z. Szalai Sándor/ illő) stilizálás, az életmozzanatok folytonos jelképiesítése, a „mesehangulat” állandó bővületessége ragadta meg a művet üdvözlő Babits Mihályt is, aki *Népmese és regény* című tanulmányában ekként fogalmaz: „Ahogy Tamási a népmesehez jutott, nem a szándék tudatossága vitte, hanem lelki alkatának természetes gravitációja. Képzete eredendőleg mítoszalkotó, látásmódja, komponálása meseszerű akkor is, ha témája száz mérföldnyire van a népmese témavilágától. Rendesen nem is a népmesei motívumokból indul ki, hanem inkább beleesik azokba. Új könyve, a *Jégtörő Mátyás* úgy kezdődik, mint egy fantasztikus regény. Egy büntetett szellem földi vándorlásait mondja el, míg különböző állati formákon át emberi testbe ér. Ez fantasztikumnak elég szokványos, s népmesének kissé túl spirituális; a történet

első személyes előadása sem ad éppen népmesei tónust. S mégis ez a könyv, önmagától és szinte észrevétlenül, valóságos népmeseregénnyé válik, s épp ezáltal hoz új, különös műfajt a magyar irodalomnak. Ami legfőltűnőbb: a mesehangulat Tamási regényébe valahogy nem is a fantasztikum ajtaján lopózik be (...) A mese nem ebből a szellem-történetből indul, hanem épp ellenkezőleg, a földi valóságból, egy intim falusi képből, a paraszti környezet rajzából, amelybe a száműzött szellem állati minőségében beleszőp, hogy rámérte 'szolgálatát' teljesítse."

De ha nem egyszerűen a meseiség érvényesül, akkor ez minden bizonnyal még mélyebbre mutat: egy még archaikusabb népi világképi állapotra. A hiedelem, a babona, a varázshit, a mítosz hiánytalan működésére, a természetes életvilág egészét meghatározó elsőbbségére. A mítosz primátusára – hiszen a mítoszok körére jellemző, hogy „bennük a csoda még nem igazán csoda, hanem természetes része a teremtésnek” (ahogyan *Parasztbibliájuk* kísérő tanulmányában Lammel Annamária és Nagy Ilona is megfogalmazzák). Arra a szellemi létszituációra, korszakstádiumra, amikor a mitikus világfelfogás még feltétlen, élő, mindennapi értelemteljesség volt. Olyan tudatállapot és tudatműködés, amely megelőzi a tulajdonképpeni mese kialakulásának fázisát. Mert a mesei fantasztikum már mintegy transzformálja, átértékeli saját alapját, a mitikus fantasztikum szféráját. Ugyan „a mitikus elképzelések voltak a mese fantasztikumának kiindulópontja és szükséges anyagforrása” – írja a mítosz poétikájáról értekező Jeleazar Meletyinszkij –, „de a mitikus fantasztikumnak igazi mesei fantasztikumává való átalakulása csak a korábban a mesealakok alapvonásait képező, említett archaikus elképzelések konkrét etnográfiai jelentésének, illetve jelentőségének megszűnte után mehetett végbe és veszthette el 'mindennapi' jellegét. Pontosan azért, hogy a mese csodás alakjai és körülményei már nem képezik a konkrét és aktuális hiedelmek tárgyát”. A mesében előtérbe kerül a hiányosnak, töredékesnek, igazságtalannak észlelt evilági valóság korrekciójának az igénye, az általános vágyjelleg és az egyetemes jelképeség. A mese és a néphit, a mesei motívumok és mitikus hiedelmhárterük között természetesen eltérhetetlenül szoros marad az összefüggés – „a mesében a babonás történethez tartozó elemek csillannak meg, a babonás történetben a meseiek” (Honti János) –, s Tamási regényére is jellemző bizonyos mértékig ilyen kevertség és átmenetiség. Alapvetően azonban a *Jégtörő Mátyás* mégis elsősorban a meseiséget megelőző hiedelemtörténetek, hiedelemszokások világát rekonstruáló alkotásnak tekinthető, mert benne nem a mesét végsősoron definiáló fikcionalitás uralkodik. Nem az a perspektíva, amely döntő különbséget tesz élet és fantázia, érzéklet és képzelet, megélt élmény és remény között (ami tisztán kifejeződik a tündérmese „hol volt, hol nem volt”, „egyszer volt, hol nem volt”

formuláiban is), s amely megteremti „azt az elidegenítő hatást, mely a mesével való azonosulást csak egy költői síkon vállalja” (Nagy Olga). „A mese-világ van, de nem érvényes (...) A mítosz pedig (...) az érvényesnek felfogott és érvényességre számot tartó valóságnak értelmezése és értelmező kifejezési formája (...) A mese egyszerű és ezért ismeretlen, a mítosz bizarrságában is ismerős kell hogy legyen, mert időközön felül álló érvényesség a jelentése” (Honti János). – Mindezek szerint tehát a Tamási-mű – mint „magasművészeti” (Bori Imre szerint egyenesen szurrealisztikus) alkotás – a mesei fok előtti mágikus ritusokban újraéledő mítosz létszemléleti és pszichológiai realitását kibontakoztató elbeszélés. Egyfajta népi hiedelemelbeszélés vagy fabuláris hiedelemmonda invenciózus költői rekreációja; mondhatni: poétikus, lirizált epikai hitvilág-rekonstrukció.

A regény narratív szerkezetében elhelyezkedő szereplők mind a néphit keretein belül mozognak – közvetlenül élnek és értik a hiedelmeket. A történet voltaképpen egy boszorkánytörténet köré szerveződik. Mátyás, a fiatal férj tudja, hogy miképpen lehet felismerni a boszorkányokat: lyukas fakanalat visz a nagypénteki vecsernyére, hogy a lyukon keresztül meglássa őket. A fakanálon való átnézés és a húsvéti ünnepkörben való alkalmazása persze csak egyféle variációja ennek az egyébként igen elterjedt hiedelemszokásnak – számos másfajta varázsszerszám és más időpontokban (karácsonyi, újévi időszakban stb.) való használatuk is általános. Mátyás a saját anyját ismeri fel a templomban, akinek – boszorkányhoz illően – fordítva állt a feje, s „fekete kendő volt a fején, nagy piros orra neki, arasznyi álla és olyan két fekete szem, mintha valami ördögkóvác kiálló hegyesre edzettek volna”. A rút külső, a szemmel veréssel és az igézéssel összefüggő szemvillogtatás, a szűrős szem és a tekintet feltűnősége éppolyan markáns tulajdonsága a boszorkányoknak, mint az, hogy nem szeretik a rájuk leső kíváncsisgókat, s igyekeznek is azokon bosszút állni. Mátyás is fél től, de legalább nem árulja el a titkot, mert az még veszedelmesebb lenne. S éjszaka el is jön hozzá az anyja, de nem bántja, csak figyelmeztetőleg megmagyarázza neki, hogy a boszorkány „nem rosszabb ember a többinél! Csak igazibb ember, mert erősebb az esze és nagyobb az akarata, mint a többi halandóé. És inkább tudja e világnak igazságait, mint más. Aki pedig az igazság szolgálatában foglódik, annak a hatalmak külön fegyvereket adnak.” A boszorkánynak ez a fajta beállítása – a személyes, élethű vonások mellett – szintén a népi hitvilágra, és nem – vagy kevésbé – a népmesére utal. Mert míg a népmesében az újabb kori népi tudatállapotnak megfelelően a boszorkány a legfőbb (Nagy Olga kifejezésével a „permanens”) gonoszság megtestesítője és jelképe, addig az archaikus néphiedelmekben sokkal inkább őriz és hordoz egy bizonyos jelentésambivalenciát, amelyben a samanisztikus segítés, gyógyítás, varázslás jóindulata

démonikus emberellenességgel, rontó szándékokkal változhat, pontosabban a boszorkányalak egyaránt magán viseli a jó és a rossz lehetőségeit, a tündéri és az ördögi képességeket, s a természetfeletti erőkkel való összjátékos, a „bűbájosság” sem eleve jelent gonosztságot illetve jótságot. (A néprajzkutatók általános tapasztalata szerint is például van, ahol ugyanazt a személyt egyesek boszorkánynak, mások viszont gyógyítónak vagy kuruzslónak tartják.) Sőt, Ipolyi Arnold *Magyar mythológiája* szerint a boszorkányképzetben „feltűnik óvallásunk tündérei, boldog- és szép-asszonyaink kecses képe, az aljas szemfényvesztési bűvös, ördögös mesterségben meglátszik még bölcs táltosaink tudománya, s jóspapnőink ihletettsége”; vagyis a földöntúli befolyással, erővel és látó, bűvölő, bájoló, varázsló stb. képességekkel rendelkező pogány kori lények degradációja révén, a keresztény dualizmus hatására is vált a magyar boszorkány a rossz alapprincipiumának megjelenítőjévé – aki azonban (ahogy Szendrey Ákos mondja *A magyar néphit boszorkánya* című művében) „a régi sámánok női segítőinek utóda s a mai tudósasszony mása”. Így tehát a néphit és a mese boszorkánya a népi tudatban a névazonosság ellenére egészen elkülönül egymástól.

Mindez élesen megvilágíthatja Mátyás anyjának intő szavait is, amelyekkel az igazság, a tudás értékeit és titkait hangsúlyozza; s küzdelmét, a bűvös, gyógyító hatalmú és tudást adó fokhagyma megszerzéséért. Mert bár ő valóban rontó célokra használná a hagymát, mégis ott vibrál benne valami magasabb fokú öntudat és tágasabb világtudatra való törekvés, s ez végképp nincsen meg például Alajos vagy Elek bácsi jellemében, akik Mátyás kedves, bájós felesége, kicsi Márta alantas és szűklátókörű csábítóiként lépnek fel. Nem véletlen így, hogy a boszorkány ellensége, a főszereplő szellem is elismeri annak kettős természetét, illetve utal arra, amikor a titokzatosnak vélt jelenségek valódi és a szűkös mindennapiságot meghaladó jelentéstartalmairól beszél: „Mi itt egyáltalában titokzatos? A fokhagyma talán, amely az örök föld nedvében és az örök nap hevében s ezer kígyó halálán beláthatatlan idők óta készül arra, hogy létrehozza a testvériséget az emberek és az állatok között! Vagy a boszorkány, aki éles és mohó elmével többet összehordott a tudományból, mint más közönséges ember, s csupán azért billent a rossz szellemek pártjára, mert a lelke csenevész maradt! Vagy talán a lidérc titokzatos, kit az ördögök fejedelme hetvenhét tüzes állat vérén kergetett keresztül, amíg elnyerhette az önálló létezését! Hát, barátom, mindezekben nincsen semmi titokzatosság. Ellenkezőleg: abban van homály és érthetlenség (...) hogy az emberek hetven és nyolcvan esztendeig élnek, és ennyi rengeteg idő alatt egy kicsi szűk helyen csak kereken járnak, s apró bódulatukban még a természet dicsőségét és a csillagok vidámságát is elfelejtik!”

A boszorkány Sári néni még halála napján is különös önérzettel és öntudattal vall önmagáról: „Úgy neveztek azért, hogy boszorkány vagyok, pedig csak egy királynak voltam a szolgálója. Egy olyan királynak, aki isten is az ő személyében, csakhogy a papok istenével nem tud egyezni. Ennek az én istenemnek sok szolgája és szolgálója van még rajtam kívül, külön világunk és törvényeink vannak nekünk.” Felfedezhető ebben a boszorkányszervezetre és ördögsvöetségre való utalás, amint az is a néphiedelemnek megfelelően történik, ahogyan Sári néni egyrészt meggyónja bűneit a papnak, másrészt kézfogással átadja Elek bácsinak a hatalmát, a boszorkányságot. És ördögi gonosztsággal még felszítja utódja elvetemült csábító szándékát, s rábizza a lidércet is. Az azonban még a lidérc segítségével sem tudja megszerezni az áhított fokhagymát (a hatalom és tudás zálogát), s végül a szellem ügyes csellel elpusztítja a lidércet, majd belebújva az éppen születő kis Jégtörő Mátyás testébe, annak lelkévé válik.

Mindezek a motívumok még számtalan egyéb babonás elemmel kapcsolódnak össze. A fokhagyma (a népszokásban gyakran mint csodás varázserejű gonoszűző eszköz) az állatokkal való szótértést, s általában a természeti és létharmónia igazságértékét allegorizálja – s egy kígyó levágott fejéből nő ki. A kígyóhoz szintén a legkülönfélébb pozitív vagy negatív népi képzetek fűződhetnek. Aki a kígyó fejébe fokhagymát tesz és a „levágott kígyófőt a földbe temeti és ebből a fokhagymából a következő Szent Györgyre eszik egy gerezdet, az megtanulja a madarak nyelvét” – írja Róheim Géza a Tamási által is nagyra becsült *Magyar néphit és népszokások* című művében. Taxner-Tóth Ernő pedig még erotikus szimbólumjellegét is felfedez a kígyóban, hiszen azt kicsi Márta veszi észre, feltehetően terhessége első napjaiban, s Alajos is ekkortájt bukkan föl. Az erotikus vonatkozásokra hozza fel példaként továbbá Taxner-Tóth Ernő a Sári néni és Elek bácsi közötti viszonyt, Márta apjának, Mózsi bácsinak az incselkedését Sári nénivel, illetve Elek és Mózsi bácsi vetélkedését, küzdelmét az öregasszony halála után. Ezeknek a finom utalásoknak színező szerepük van, mint ahogy a boszorkány alakjába is belejátsszik a Róheim Géza szerinti „rossz anya” képzet, illetve a lopás és a mágia összefüggése. A lidérc, mint a varázshit újabb központi figurája, itt is apró fekete szárnyas állat, tüzet hány és nyomorgatja az embereket, kicsi tojásból kilenc napra kelt ki Mózsi bácsi hóna alatt, s kitarító szolgája mindenkori gazdjának. S talán, mivel Róheim szerint a lidérc képében bizonyos anális ösztönök ismerhetők fel, az sem véletlen, hogy ennek a lidércnek nem volt farka, „de annak a helyén egy kicsi odú állott, s az odúnak a közepén fekete szem fénylett, mint valami száraz forrásban egy mákszem fekete csillag”.

A *Jégtörő Mátyás* egyes mozzanatait Tamási már a közvetlenül a regény keletkezése előtt íródott *Bajlátott szülőföld* című útjegyzeiteiben pontosan megfogalmazza; s bár például a férfi-boszorkány képze (Elek bácsi) nem ismeretlen a legősibb népi felfogásban sem, egyéni és találóan társadalomkritikus magyarázatot ad rá: „a falu nem maradt el olyan nagyon a világtól, mint ahogy a népies írók szokták írni, vagy ahogy a politikusok szeretnék. Nem maradt el, hanem megfigyelte és látta, hogy a háborút férfiak csinálták, és ugyancsak férfiak juttatták oda a háború után ezt a világot, hogy már a fenéig tele van minden olyan rosszal és ártalommal, amit rendes világban csak a boszorkányok szoktak felidézni. Ezt látta és állandóan látja a falu; s igazságszeretettel, amelyet mindig az ösztönében hordoz, íme, most megosztja a felelősséget a nők és a férfiak között. Olyan módszerrel és olyan fantáziával cselekszi ezt, ami minden népet jellemez: formát, és pedig költői formát ad a riasztó valóságnak, és azzal áll bosszút a szenvedéseken, hogy maradandó formában örökíti meg, hadd szégyelljék majd a jó világban is magukat az emberek, férfiak és nők egyaránt”. S leszögezi: „Hiszek abban, hogy mély értelme van a babonának, amely azt tartja, hogy le lehet leplezni a boszorkányokat is.”

Ezek a megállapítások – párhuzamosan a modern etnológia és szemiológia alaptételeivel – egyrészt igazolják a népi gondolkodás világmodelljének a működőképességét, valóságreferenciáit és aktualizálható érvényességeköréit, másrészt felfedik a mitologikus világkép (erkölcsi) filozofikumának alapvetően dualista szerkezetét: a jó és a rossz princípiumára épülő létezésrendet. Amelyben – ez a regény is tanúság rá – tudás és hatalom mindig az egymást kizáró jóindulatú vagy gonosz törekvések harcának célja és kisajátítandó, birtokolandó tárgya lesz. Babits megfogalmazásában: „Ez a világnézet, mint némely ősvallások, az egész világot lelkes valaminek látja, amelyben egyszerű és egyetlen küzdelem folyik: a Jó és Rossz öröktől fogva tartó küzdelme. A regény mindinkább ennek a nagy eposzi küzdelemnek mitologikus epizódjává árad, ahol a voltaképpeni regénytartalom, az emberi hősök alakja és sorsa nem is fontos többé, csak hordozója, könnyed eszköze, pehelyként dobált játéka a nagy varázsharcoknak és boszorkányságoknak, akár a legidősebb népmesékben.” S az archaikus világképletbe illeszkedik a tapasztalt és a virtuális, a megvalósult és a lehetőség szerinti, az érzéki és a szellemi lét kettőssége is (amelyben ugyanakkor az abszolút, magánvaló formai okként működő szellemi, illetve lelki valóság prioritásának létrendi állítása sem veszti érvényét). Test és lélek ezek szerint különmű entitások, két alapvető létminőség, szubsztancia. Ez az a bármily ösztönös vagy naiv fokon, de mélyen megérett és elfogadott bölcséleti dualizmus, amely Tamási egész világszemléletét áthatja, s amely több művében tiszta konkrétumában (tematikusan)

is megnyilatkozik (*Vitéz lélek, Hegyi patak, Test és lélek* stb.). A magyar néphitrendszer mitológiai ontológiája, mint általában a mitológiák, „platonikus” struktúrájú, s különféle szellemi-történeti (pogány-samanisztikus, szinkretikus, manicheus, keresztény) rétegeiben is. Tamási létmagyarázata ennek a gondolkörnek az újraértelmezése és megerősítése, s ezt tölti fel eleven, színes, egyéni élményanyaggal, élet-tartalommal. Így bontakozik ki a *Jégtörő Mátyás* vándorszelleme révén egy animista – s a folytatásban, a *Ragvog egy csillagban* pedig egy paraszti biblikus, népi keresztény – színezetű, sajátos dualista koncepció. A történet során a vándorszellem először bolha, majd pók, méh, szarka, gólya, bagoly, sas, róka, kutya testébe bújjik, végül az újszülött Jégtörő Mátyás lelkévé inkarnálódik. Ezek az állatok a bennük élő szellem hatására a kis család boldogulását segítik, a fiatal pár kedvében járnak, nekik szolgálnak és az ő javukra munkálkodnak; együtt is éreznek velük, s mindent megtesznek a bűvös hagyomány megőrzése érdekében. A hősöket segítő, beszélő állatok és azok átváltozásai, metamorfózisai gyakori jelenségek a népmesében is, s Izsák József nem is tekinti az erre épülő kompozíciót többnek, mint mesei fogantatású írói konstrukciós eszköznek. Azonban még ha „csak” népmesei motívumoknak tartjuk is őket, nem szűkíthetjük az ezek mögött húzódó mágikus-mitikus hátteret és hiedelemhorizontot. Az állatok hűsége, odaadása, barátsága, óvó és védő szerepe totemisztikus ősképzetekre, eredetmitoszokra, totemös-tiszteletre utal egyrészt, másrészt a családot, a közösséget védő őrszellem, „házi szellem” vagy „gazda-szellem” állatokban való jelenlétének a hitére, amely elképzelés a „külső lélek” fogalmának felel meg, annak, „hogy az ember lelkét vagy lelkének egy részét testéből kihelyezheti valamely állatba” (Róheim Géza). Továbbá, mivel a magyarság ősvallására jellemző volt a kettősség hite, vagyis „a kettős lélektöbbség (dualisztikus pluralizmus)” (Diószegi Vilmos), amely megelőzi a monisztikus lélekképzéseket, és amely elkülöníti a testlélek (lélegzetlélek, ételilélek) illetve a vándorlásra is képes szabadlélek (árnyéklélek) fogalmát, ez az eseményláncolat tehát, amelyet a lélekvándorlással, a lélekvándorlás tanával szokás összekapcsolni (Féja Géza, Illés Endre stb.), nem a szűkebben és konkrétan vett buddhizmussal, hinduizmussal, hanem a tágabban értelmezett animisztikus lélekhittel és világlátással áll rokonságban. Tamási maga vallotta *Vadrózsa ága* című önéletrészletében: „Ez az új gondolat nyilván nagyon messziről és mélyről érkezett, az ősök megújuló sorain keresztül, s az emberi létezésnek egyik szellemi titkát lehelte”; Jégtörő Mátyás „sok különböző tulajdonságnak fészke volt”, „s abban a fészekben eggyé lett a sok kép, az emberi létezés örömeinek zászlója alatt. Vagyis abban a világban, amelyet tudatunk alatt hordozunk, a képek, bárcsak derengésben, de benne megmaradtak. Ő látta is azokat, sőt az ábrák lényegét magában hordta. A szellem su-

garain keresztül emlékezett arra, hogy létezésének egyre magasabb fokain miképpen élt, és mit tapasztalt. Emlékezett arra, hogy bolha korában mily nagyokat tudott ugrani; méhecske korában milyen szorgalmas volt; bagoly korában mily okos, s kutya korában mennyire hűséges. Ezek a tulajdonságok s a hozzájuk fűződő tapasztalatok mindig megvillantak tudatának a mélyén, és szükség esetén, mint meglepő éretnyek, világos eszében meg is telepedtek. Hát ezért volt Jégtörő Mátyás másoknál különb. A magyarázat, azt hiszem, eléggé világos. Sőt, nemcsak világos, hanem az ész számára annyira elfogadható, hogy néha mosolyogni kell azokon, akik misztikusnak mondják ezt a magyarázatot. Nem misztikus, hanem a kitágított valóság ábrázolása.” Mindez tehát leginkább egy általános animizmusnak nevezhető szemléletmód naiv, egyszersmind modern racionalitással megerősített reprodukciója. Féja úgy közelít ehhez, hogy a buddhista nézetek Tamásira gyakorolt hatását feltételezve mégiscsak tágitja az ihletforrások szféráját: Tamási mindig „hitt az ember és a világ ősi azonosságában, az eredeti ember és a világerők együttműködésében”. Ez pedig gyökerezhet egyfelől a régi, pogány magyarságnak a „lélekszabadság” eszméjé és bizonyos „metempsychosisi (lélekvándorlási) képzeteket” (Ipolyi Arnold) magában foglaló hitvilágában, illetve másfelől az animizmus egyetemességében, amely – Hauser Arnold szavaival – „megkettőzi a világot: egy valóságos és egy valóság feletti világra osztja, egy látható jelenségvilágra és egy láthatatlan szellemvilágra, halandó testre és halhatatlan lélekre”, a lelket „a testtől különvált lényegként” képzelel el, s számára „a világ két részre oszlik, s az ember önmagát is két részből állónak látja”. „A mágikus világnézet monisztikus értelmezésében a valóság egyszeri egymásba fonódás, hézagatlan és töretlen folyamatosság; az animizmus dualista tudása és hite kettős világrendszer feltételez”, s „dualizmusra és elvonatkoztatásra hajlik” – írja továbbá Hauser Arnold. Mindez alapot adhat annak a gyakori megnevezési pontatlanságnak vagy részigazságnak a kiigazítására, amely szerint Tamásinak a világot, a természetet áttelekesítő látásmódja „panteisztikus” lenne. Mert bár a naiv-organicista és panteista, illetőleg animista képzettartalmak szorosan érintkezhetnek, mégis elkülöníthető egymástól az előbbi döntően monista és az utóbbi dualista tendenciája. A természethez fűződő érzelmi viszony mibenléte, minősége ugyanis nem határozza meg törvényszerűen a természet metafizikai státusára vonatkozó megítélés logikai lényegét. A természetáhitat, az élő lélekkel áthatott természet hevült szeretete, a mégoly felfokozott és felfűtött természetrajongás sem jelenti feltétlenül a világ transzcendentális létokának, Istennek a természetben való maradéktalan szubsztanciális feloldását, Isten és a természet monista-panteista azonosítását. A természet, az érzéki világ akár tökéletesnek is érezhető szépsége a teremtettség esztétikai gyönyörűsége révén mindenképpen utal teremtőjére, de

nem válik logikai-metafizikai értelemben is egyenlővé vele. („Teremtő és teremtmények állnak egymással szemben: az isteni teremtést az ember tudomásul veszi” /Lammel Anna-mária – Nagy Ilona/.) Tamási Áron egész világlképében ezek a szemléleti alapvonalak és finom distinkciók gazdagon rétegződve is kivethetők.

A létezés, az ember kettős meghatározottsága mindazonáltal nem zárja ki az életnek az öröm, a derű, a boldogság és a harmónia jegyében való egységes antropológiai elvvé válását („hogy ne éljen többé külön a test és külön a szellem, hanem együtt akarjon teremteni egy jobb világot” – fejeződik be ezekkel a szavakkal a *Ragyog egy csillag* is), illetve a törekvést erre; Tamási megfogalmazásában mást: „Az a kettősség, vagyis a testnek és a léleknek jelenléte az emberi személyiségben, gyakran láthatatlan csatatérré teszi a személyiség életét. A csatatér helyén harmóniát csak úgy tudunk teremteni, ha a test és lélek egymás elleni harcából az emberi élet egységét próbáljuk megteremteni. Ha ezt meg tudjuk, vagy meg tudnók csinálni, sokkal boldogabbá tennők az embereket, s velük együtt, természetesen a társadalmat. Írásaimban ezért annyira visszajáró törekvés a test és a lélek egységének szolgálata. S ezért van, hogy a látható valóság nem feledkezik meg a népmese lebbenségeiről, sem az úgynevezett misztikus irodalmi kifejezés a való élet tényeiről. Vagyis, ahogy a test és lélek egységét igyekeztem és igyekszem szolgálni, úgy a valóság és misztikum irodalmi formájának együttes és harmonikus megjelenítésére vágyom.” S e megformálási elv érvényesülése valóban remekművé emeli a *Jégtörő Mátyást*. A meleg, bensőséges leírások, az emberek és az állatok életközeli, aprólékos rajza szerves összhangba kerül az elvont eszmeiséggel és hitnézetekkel; úgy, mint a mítoszban, a mitikus képzeletben, amelynek – ahogyan például Cassirer is hangsúlyozza – egyaránt sajátossága az univerzum, a kozmosz spiritualizálása és a szellemi tartalmak materializálása, így természet és társadalom kölcsönös és folytonos egymásra-vonatkoztatása is. Az állatok testi, biológiai ábrázolása, mozgásaik és a vándor-szellemtől kormányozott jótevő cselekedeteik megjelenítése megragadó esztétikai természetességgel történik, mint ahogy valóságos és rendkívüli képességeik egymásba simulása is mesei tisztaságú, hiszen a mesében is a saját fizikai alkatanak megfelelően viselkedő és segítő állat „reális természete lényének irrealitásával szépen mosódik egybe” (Nagy Olga). S ez a fajta szépség is hozzájárul a mű esztétikai teljességéhez, amelyről Féja Géza így ír: „Nagy könyv a *Jégtörő Mátyás*, Európa és Ázsia mély kultúrájából felparázó álom, a magyar költői lélek friss hódítása, kerek egység, stilisztikai remek, vallomás az ember küzdelmeiről, harcról, és békéről épségben maradtakkal, sebesültekkel, halottal, a végén pedig fölsír egy csecsemő, az ígért kisdéd.”